

T E R M É S Z E T.

Szerkeszti 's kiadja

KUNOSS.

49ik szám.

Őszelő 18ikán.

1838.

AZ EMBER MINT ÉLETMŰVES LÉNY.

Ha az embert, csupán mint testi lényt, külső 's belső szerkezete szerint elfogulatlan vizsgáljuk: néki az organicus lények között elsőséget nem tulajdoníthatunk. Csak lelki felsőbb tulajdoni emelik őt ki a' por közül, testileg rokon ahhoz, 's fogyatkozási tömételének. Nem bír ő azon támadó és védőgyeerekkel, mellyekkel többnyire minden teremtmények elláttattak; bőre a' nap pörkölő sugarainak, a' tél kemény hidegeinek, és a' légkör minden behatásinak, meztelen áll, holott még a' fák is kérgek által védvék. A' gyermekségnek hosszú tehetetlensége, ama' számtalan nyaválák, mellyeknek élte egész pályáján kitéve van, heves vágyai, szenvedélyi, elméletvedési, eredeti tudatlansága, és még sok ilyen fogyatkozási, az embert majd nem legszánandóbb teremtménynek bélyegzik. A' rideg ember egész éltében a' nyomor és inség minden nemeivel küzd, 's mintegy mostoha gyermek a' természetben, a' változó sorsnak kockául oda vetve, minden örömet, kényelmét és hasznát önnygalmán vásárlani kénytelen. Mint enyészik elereje az orosz-láné előtt, serénysége a' loé előtt! Szárnyalhat e ő, mint a' madár, a' légben, 's keresztül metszheti e, mint a' hal, a' vizet? Képzeltet e valamit magossága felől az elefánt mellett? Minden állatnak vannak saját ösztönei, és a' teremtő mindeniknek szükségéről gondoskodott; a' ragadozó madarat horgas körmökkel, éles orral, erős szárnyakkal fegyverezé; a' négy lábukat félelmes agyarakkal, és szarvakkal látá el; a' lassu tekenőt kemény paizszsal takará be, — egyedül az ember tehetetlen és tudatlan, tapasztalás és nevelés nélkül; tanítani kell élni, beszélni, gondolkodni; 's szükségeinek csak némi kielégítése végett mennyi fáradságnak, mennyi szenvedésnek kénytelen magát alávetni. Nekünk a' természettől csak inség jutott, osztályrészü, éltünk első perce segéd utáni kiáltás, folyama küzdés, vége jaj és rettegés. A' kevély lény, ki majd a' többieket uri hatalma alá hajtandja, mint csecsemős, meztelen, lábai 's kezei hasznaitul megfosztva fekszik előttünk. Siránkozik, beburkolják, mintegy gonosztvót lekötözik, 's kinozzák az ártatlan teremtményt, ki semmit nem vétett, csak hogy születését meg nem akadályozhatta. Az állatok fiai sem hasonló kínokat nem szenvednek, sem létök azon veszedelmektől nem fenyegettetik, mint az emberé. Mégis semmi lény nem él olly merész ábrándban, mint a' hiu ember. Babona, kevélység, irigység, harag, hivatlenség, hazugság, bohóság, és az ezekből származó sok sérvek leginkább ember tulajdoni; mégis mindezek mellett mint isteníti ő magát sok üres declamatióval!

Ember merte gondolni, hogy minden az ő hasznáért teremtetett; a' mi nem kisebb képtelenség, mintha mondanók: az a lattvalók egyedül a' felsőségekért léteznek. Ugyanis ha az ember az életegyetem rendszerében szükséges eszköz, mikép lehetne az egész természet ő érte? A' légy, melly vele ingerkedik, a' féreg, melly belein rágódik, az undorító bogár, melly őt kinozza, néki szolgálni teremtettek e? A' csillagok, az évszakok, a' szélek, a' fellegek a' földi uracsnak akarátja szerint járnak e, ki végre maga is a' hitvány féregnek martaléka leend? Milly hiúság hinni, hogy minden a' mi kedvünkért van itt, 's hogy a' bölcs alkotónak semmi egyéb czélja nem vala. A'

járványvavalyák, az éhség, háboruk, inségek, viszontagságok, fájdalmak eléggé bizonyítják, hogy testileg nem vagyunk megáldva egyéb lények fölött; hogy a' természet mindig igaznak mutatkozik, 's habár a' többi teremtményeken uralkodunk is, annak törvényei fölé nem emelkedhetünk. Nincs erre senkinek szabadéka, az ő törvényszéke előtt mindnyájan egyenlők vagyunk; királyok és pásztorok születnek és halnak, valamint a' virágok és állatok. A' mi testünk mi egyéb, mint egy kis műszeres anyag, melyet a' természet majd kieserél, majd elváltoztat, nőleszt, nemz, elomlaszt. Nem az ember uralkodik a' földön, hanem közvetlen a' természet törvénye, mellynek ő csak tolmácsa és őrje, közvetve pedig azon imálandó örök mester, ki előtt a' földnek minden hatalma és minden emberi erő elnémul.

Ha az ember életművezete, 's földi rendeltetésénél fogva a' romlandó anyaghoz kötött, 's a' földi teremtmények sorába helyezett lény: ugy néki is, valamint az állatoknak különféleire elfajoznia kelle. Valóban nincs is különben a' dolog; mert vannak színre fekete, barna, feje, rézszínű, piros; természetre szelid, békes, vad és harczos, józan és munkás, gyáva és tunya emberek. Az szinkülöniséget közösen a' természetbuvárok az égalj befolyásának tulajdonítják; de ez csak ugy állhatna, ha azon színek a' különböző éghajlatok szerint változnának, már pedig, a' nősés esetét kivéve, az soha nem történik. Angolna és Sz. Tamás szigeteken, az aequator alatt ez előtt 300 évvel telepedett meg néhány portugáli család, 's illy hosszú idő alatt semmivel homályosb szint nem vett magára, mint millyennel előbbi földieik Portugáliában még most is bírnak. Ugyan azon izzó aequator alatt, melly az ő világban a' hollósetét szerecsények hazáján vonúl keresztül, Amerikában feketék nem találhatók; sőt minél közelebb laknak az itt szülöttek a' középvonalhoz, annál világosabb szint mutatnak. Mi több A dan son senegai utazásának 88ik lapján némelly igen régi idők óta közép-afrikában szerecsények közt honoló mahomedánokrul beszélvén, azt jegyzi meg, hogy azok feje színökben semmit nem változtak. Mind-ezeknél fontosabb még is az, hogy a' lappok és grönlandiak a' jeges égöv alatt barnábbak, mint a' legforróbb égal lakói a' malaiak.

De habár ez így van is, mi sem több Ádámot és embernemet nem állítunk, sem azon agylobú íróknak kezét nem nyújtunk, kik Kámat, a' megátkozott fiút, vitatják a' feketék törzsatyjuknak; hanem előttünk tartván azon számtalan titkokat, mellyekkel a' természet a' legparányibb lényeknél is annyira bővelkedik, a' szinkülönzéseket külön nemek lényeges jegyeinek el nem ismerjük.

Nv. M.

VÁROSINK VIRÁGOZTATÁSA.

Hogy a' városokat nagyokká 's gazdagokká tegyük, valamint hogy a' kereskedést és kézműködést előmozdítsuk, és hogy a' földművelést emeljük, és hogy a' földek, rétek' és mezőségek' értékét nagyobbítsuk, — mind ez csak egyféle mesterség. Ha az embernek bal lába a' jobbra irigykednék, azon gyanuskodással levén iránta, hogy csak az ő rovására halad előre, szintolly balgán gondolkoznék, mint azon birtokos vagy földművelő, ki azt hiszi, hogy a' kereskedés 's kézművek' üzői az ő rovására és kárára gazdagodnak meg. Ha a' városok népességben, mesterségekben és pénzbeli birtokban nevednek, ezáltal a' földművelést emelik, nagyobb kelendőséget szerezvén a' termékeknek 's így azok' árát, jövedelmét nagyobbítván a' napi béreket gyarapítván, a' dolog- és munkaszeretetet élénkítvén; a' nagyobb kamatozás 's a' tőkepenzkek' meggyülése a' városokban egyszerűsmind szükségkép előmozdítólag hat a' mezei birtok' és földrészek' becisének emelésére. Ha továbbá a' mezei 's falusi lakosok józan belátásokban és az iparban előhaladnak, ha

vagyonunk' évenkénti jövedelme növekszik, növekedik egyszersmind felesleges termékük is 's többet hordanak ebből a' városba, 's így magok is inkább szorulnak a' városok' műkésztményire. Röviden a' városok és faluk vagy földbirtokok közt ugyanazon viszony uralkodik, melly az ember' két lába közt; az egyik midőn egy lépést tesz előre, ez által a' másikat mindig képessé teszi, hasonlókép előhaladni, 's ha az egyik béna, a' másik sem messze halad.

Minden élelmi ágazatok' gyarapulására legelőbb is mozgató erő szükséges, mert az ember' ereje magában gyöngye 's csak akkor tehet kitünő dolgokat, midőn a' természet' erejét szolgáljává teszi.

A' mozgató erő' hatása az ember' jólétére legszembeszökőbben kitűnt az eke' használatában összekapcsolva a' szarvasmarha' mozgató erejével, 's mennyire elismertetett e' jótétemény, onnan kivehető, hogy azon nép, melly azt először gyakorlatba hozta (— a' régi egyiptomiak —) a' bikának isteni tisztelettel adózott. Az állati erők' e' használata által tétetett az ember egyedül képessé, nagyobb mennyiségű gabonát vetni, mint mennyi saját élelmére szükséges. 'S csupán e' feleslegség nyújtott alkalmat az emberek' egy részének, hogy magát kizárólag műalkotmányok' létrehozására szánja, vagy más szavakkal: hogy városokban lakjék.

Tehát a' szarvasmarha' mozgató ereje egyesítve néhány darab vassal és fával, mit ekének hínak, veté meg a' városok' alapját. Más mozgató erők, mellyek később a' dologhoz járultak, nagyobbíták és pallérozák azokat. A' kereskedésnek elejénte csak a' tevék', lovak' és szamaraknak 's az evezőknek ereje álltak szolgálatára. Jelenleg a' lovak' ereje, egyesítve a' kerékkel és megjavított utakkal, a' szél' ereje, egyesítve a' tökélyesbített hajókkal 's a' mágnestűvel, ezerszerte többet tesznek mint amazok. A' kötelekek, mellyek korunkban egész világrészeket kötnek egymáshoz, hasonlíthatlanul erősbek, mint azok, mellyek a' hajdankorban ugyanazon nemzet' szomszéd városait egymáshoz köték.

Ha azon erők a' kereskedésre nézve különösen használtak, a' víz' mozgató ereje, egyesítve a' vizkerékkel, különösen hatott a' kézművek' kiművelésére. Midőn már most az őrlés' fűrészelés', kovácsolás' 's egyéb nehéz munkák' végzését olly erő vevé magára, melly sem kenyeret, sem szénát, sem zabot nem emésztett meg, nagyobb számu ember lön képessé, a' földművelésre vagy műtermekek' előállítására, a' tudományok' művelésére, nevelésre 'stb. adni magát. Ha a' városok' létrejötteinek és növekedésének okait vizsgáljuk, ugy fogjuk tatálni, hogy közülök sokat a' víz' alapítot 's a' legtöbbet az tevé naggyá.

A' tizenkilenczedik század egy új erőt láta nagyra fejlteni, melly hatóságára 's használhatóságára általánosságára nézve minden mást felmul, t. i. a' gőz' mozgató erejét, vagy, ha egy újabb találmány jónak mutatkozand, a' tűzét és levegőét. Ez új erő, szelet és vitorlát folyamokon, tavakon és tengereken nem kevesb haszonnal pótol ki, mint minővel hajdan az emberi erő állatáival kíméltetett. Nem kevesbbé nyomos annak hatása a' víz- és állaterő helyett a' malmokra 's egyéb álló gépekre használva.

Ki az eddig felhordottak által nem győzeték meg, hogy a' mozgató erő e' városok' növekedésének fő oka, annak lehetlen volna e' meggyőződést el nem fogadnia, ha megmutatjuk neki, hogy a' gőzgépek Angliában és Északamerikában sok millio ember' és ló' dolgát végzik, 's hogy ott a' legtöbb városok' népességét és műszorgalmát kétszerezék, háromszorozák. A' gőzerő a' víz' erejét e' tekintetben nagyon felmulja, mert míg a' víz-erő egy ország' egész területmén elhintve van, a' gőzerő azon elsőszéggel bir, hogy használása azon helyeken, hol a' szorgalom fő tanyát üte, csupán a' tűzszerek' odahordása 's ára által korlátoztatik.

A' városok' közelében létező vízerő csakhamar ki van merítve 's különösen nagy városokban ritkán elégséges, a' lakosokat a' megkívántató lizztel ellátni; kinek a' gyár-működés' céljára nézve vízerőre van szüksége, ezokbul többé kevesbbé távoznia kell azon helytől, melly a' műszorgalom' és művészet' különféle ágazatinak viszonyos hatása, nagy tökepenzék' összegyűlése, nagyszámu munkások', adók' és vevők' egybejövetele, valamint a' műszorgalmat és értelmet előmozdító 's munkát és fáradságot kímélő intézetek miatt foglalatosságára nézve a' legkedvezőbb volna. Pedig minden gyárintézettel nem csak egy egyes munkaág távozik el, hanem egyszersmind azon mag is, mellyből az idő' folytával számos hasonló munkaág fakadozott volna ki, ha ez azon helyen alkalmas földet és alapot nyeredett jövedőbeli virágozhatására. Mint az első malom után olly sok más malom került elő, mennyit a' meglevő vízerő építeni engedett 's a' lizzt' helybeli szükséges volta kívánt, ugy minden olaj- és fűrészmalmot, minden fonó- és szövőgépet számos utód követne, ha a' hozzá kívántató mozgóató erő azon helyen megtalálathatnék, melly gyakorlására a' legnagyobb kedvezést nyújtja. E' nagy akadályon a' gőzerőmü segít. Minden, ki eddig ló- vagy embererő által végzé munkáját, most már élettelen erő által üzetheti azt, a' nélkül hogy gyárépületét eltávolítani kénytelenítették. Minden, ki munkaágát terjedelmesbitni kívánja, tetszés szerint nevelheti gépeinek erejét, a' nélkül hogy előbbi állásatol távolabbra kelljen új gyárépületet raknia. Minden új kezdő ott fenekelheti meg új munkaágát, hol a' legügyesb kézműveseket a' legtapsztaltabb mánkásokat találja. Egy szóval, csupán sok és olcsó tűzszér' helyrehordása kívántatik, hogy a' város olly sok mozgóató erővel láttassék el, mennyit lakosinak értelmisége, ügyessége és műszorgalma foglalatostkodtathat.

Sok és olcsó tűzszér tehát első szükségét teszik napjainkban a' városoknak, mellyek műszorgalom által lehetnek gazdagok és nagyok; ez okbul vasutak' építése olly tájokra, mellyekben az olcsó kőszén bőségben van, a' legsükeresb eszközök' egyike e' célra. Semmi sem neveléseseb, mint a' kézművesek', vendéglők' stb. félelme, hogy illy intézkedések által jövedelmök silányul, vagy a' földbirtokosok' rettegése, hogy ezáltal termékeik' eladhatása 's ára csökken. Mert a' mozgóató erő' és műszorgalom' minden szaporítása szükségképi következésül vonja maga után a' népességnek, gazdagságnak és emésztésnek 's így a' működésimények' és földtermékek' kelendőségének aránylagos gyarapodását. Szerencsétlenségünkre e' balvélemény nálunk még nagyon el van terjedve, ugy hogy vannak köztünk emberek, kik a' művelt osztályokba számíttatnák magukat, 's még sem foghatják meg, hogyan nyerhet az egyik, a' nélkül hogy a' másik veszítsen; mig a' műszorgalmas országokban minden gyermek világosan átlátja, hogy új alkotmányok a' műszorgalomban és javítások a' rég megvolt mesterségi ágazatokban nem csak azokat gazdagítják, kik benne közvetlenül részvevők, hanem közvetve egyszersmind az egész körnryéket.

A' gőz' mozgóató ereje naponkint nyer fontosságában; naponkint történnek fejlődésések, mik által a' gépezet egyszerűbb, megszerzésben és fentartásban kevesbbé drága, kevesbbé veszélyes, egyszersmind hatósb és használhatóbb lesz a' műszorgalom' minden munkaágaira. Még csak két év előtt is 16 font kőszén kellett egy órára egy lóerőre; azonközben már nagy javítások történtek a' gőzkatlanon, mik által e' fölemésztés tetemesen kisebbsült.

(Folytatása következik.)